

ТАМАРА Ж. ГАЈИНОВ*

Факултет за правне и пословне студије
др Лазар Вркатић
Нови Сад

УДК 316.334.5:349.6

Прегледни рад
Примљен: 22.08.2019
Одобрен: 18.09.2019
Страна: 151-162

НЕПОКРЕТНА КУЛТУРНА ДОБРА И КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ – ПРАВНО-СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ ПРИЛАГОЂАВАЊА

Сажетак: Непокретно културно наслеђе у свету, па и код нас, последњих година посебно је изложено екстремним временским условима. Препознавање адаптивних капацитета друштва и сагледавање посебних карактеристика угрожених културних здања показало се као неопходан услов за креирање и спровођење ефикасних стратегија прилагођавања и доношење адекватне правне регулативе на националном, регионалном и глобалном нивоу. Развој науке и нових технологија отворио је нове могућности заштите и делотворне интервенције на материјалима и конструкцијама. Ова комплексна и још увек недовољно истражена област захтева мобилизацију стручњака различитих профила, бројна захтевна мултидисциплинарна истраживања која се тренутно углавном реализују преко великих међународних пројеката, учење на добрим примерима из праксе, мапирању свих угрожених области и конкретних споменика културе, али и бројне друге активности са циљем постизања што значајнијих резултата у процесу адаптације. У процесу придруживања од Србију се у наредном периоду очекују значајнији напори у домену прилагођавања климатске и енергетске политике европским стандардима, при чему је на том путу потребно створити услове и за одрживо управљање непокретним културним добрима и адекватну заштиту од све чешћих природних непогода.

Кључне речи: непокретна културна добра, климатске промене, заштита културног наслеђа, елементарне непогоде, УНЕСКО, Европска унија, Србија, стратегија прилагођавања

У свету се бележи стални пораст интересовања за културну баштину различитих народа која представља део њиховог идентитета и историје (Vilus, 2007: 6). Ова област у тесној су вези са различитим социјалним, економским и политичким чиниоцима. Заштита културних добара¹ неодојива је од питања

* tamara.gajinov@gmail.com

¹ Данас не постоје универзална и опште прихваћена појмовна одређења за *културно добро* и *културну баштину*. Тако, по правилу, сваки акт националног, наднационалног или међународног

друштвеног и одрживог развоја. Очување културних тековина и вредности зато представља једну од важних функција државне власти, појединих стручних и научних институција, али и обавеза сваког појединца (Антонијевић, 2013: 4).

Према неким истраживањима, чак 76% светске културне баштине изложено је неком облику опасности (Jigyasu, 2015: 25). Међу највећим, свакако су ратови и други оружани сукоби, вандализам појединаца и група, нагла урбанизација, миграције и пренасељеност одређених области. Свакако и природни утицаји, нарочито изражени у ери климатских промена попут поплава, урагана, клизишта и земљотреса, могу угрозити интегритет и вредности које поседују одређена културна добра, посебно непокретна (Димитријевић Марковић, Грозданић, 2011: 253):

Иако природне непогоде углавном није могуће контролисати, нити избећи, постоје одређене мере помоћу којих је могуће смањити осетљивост културних добара на овакве чиниоце. Ефикасна и делотворна заштита подразумева добро познавање основних карактеристика једног културног добра, као и процену њихове осетљивости на различите спољне утицаје. Развој науке и нових технологија отворио је нове могућности за делотворне интервенције на материјалима и конструкцијама (Маројевић, 2001: 235). Последњих деценија се инсистира на превентивној заштити. Наравно, уколико под утицајем природног догађаја до штете ипак дође, посебним техникама рестаурације и конзервације културном добру се увек настоји повратити стари изглед и вредност. Важан инструмент у спровођењу поменутих циљева, свакако, представља и адекватна правна регулатива, која мора подржати процес адаптације на климатске промене и основне принципе одрживог развоја.

Климатски утицаји и непокретна културна добра

Климатске промене представљају један о највећих изазова данашњице. Резултат су појединих процеса у климатском систему, односно различитих антропогених фактора. Још увек се не могу са потпуном извесношћу предвидети све последице климатских промена. Без обзира на то довољно се зна о ризицима које са собом носе (Simurđić (ур.), 2010: 51). О загревању климатских система сведочи повећање просечне глобалне температуре, смањење обима снега и леда на половима, и повећање нивоа мора. У свету су приметне

права садржи сопствену дефиницију која је прилагођена предмету и сврси дотичног прописа. У домаћим изворима права старијег датума ретко се срећу појмови *културна баштина* и *културно добро* јер су они одраз новијих тенденција у области заштите *културних добара*. Пре тога су се обично користили термини, као што су *споменик* или *споменик културе*, односно *старина*. Важећим Законом о културним добрима (Службени гласник Републике Србије, бр. 71/94, 52/2011-др. закони и 99/2011-др. закон). *Културна добра* дефинисана су као ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса које уживају посебну заштиту. Ту спадају споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта, знаменита места као непокретна културна добра, односно, уметничко-историјска дела, архивска грађа, филмска грађа, стара и ретка књига, као покретна културна добра.

све чешће појаве обилних киша и поплава, суша, ерозија тла и клизишта, као и појачано дејство тропских циклона.

Климатски услови су један од узрочника оштећења и пропадања непокретних културних добара. Ипак, ризици су различити у појединим регионима и ужим локалним подручјима. У неким областима израженије су драстичне промене температуре, у неким честе поплаве, клизишта и суше, док се поједина приобална подручја боре са повећањем нивоа мора и океана.

Киселе кише и друга атмосферска загађења проузрокована прекомерним емисијама штетних гасова посебно угрожавају непокретна културна добра направљена од камена, мермера, кречњака или гранита (Nishiyama, 2004: 2). Услед штетног дејства долази до растварања површине споменика и фасада, уз трајна оштећења. Опасност постоји и за културна добра сачињена од злата, сребра, бакра, бронзе и гвожђа. Због атмосферских загађења долази до корозије, промене боје и постепеног пропадања. Грчки Партенон изграђен у V веку пре нове ере на Акропољу угрожен је дејством емисија штетних гасова и киселих киша. Киселина из ваздуха постепено нагриза површину мермерних стубова и статуа Партенона, као и декорације у камену (Nishiyama, 2004: 4). На светлој боји мермера су се услед тога појавиле тамне мрље.² Атмосферска загађења нарушавају изглед и Катедрале у Келну, која представља симбол овог немачког града на Рајни. Смеша сумпора, хлора, флуора и смога помешана са кишницом оштетили су њену камену површину. Услед кристализације долази до стругања и љуштења фасаде до дубине од око један центиметар, као и појаве рупа ширине од 15-20 центиметара у пречнику. Посебно су оштећени они делови грађевине изложени ударима ветра (Nishiyama, 2004: 6). Реставрација и конзервација Келнске катедрале почела је 1972. године. Контаминирана тамна површина је растворена помоћу посебне природне супстанце добијене из дрвета и очишћена дестилованом водом. Поједине статуе које су претрпеле највећу штету су замењене репликама. Најмање оштећене статуе, као и поједини делови фасаде, који су у лошем стању, су пресвучени слојем смоле, како би се заштитиле и сачувале од даљих оштећења. Стање и визуелни идентитет и бројних других споменика културе нарушен је утицајем прекомерних емисија штетних гасова. Мермер Таџ Махала у Индији постепено мења боју. Делови кипа Слободе на острву Менхетен у Њујорку значајно су кородирали, као последица загађења ваздуха.

Током недавних поплава на нашим просторима, урагана Сенди у Њу Јорку 2012. године, потом поплава на Тајланду 2011. године, у Пакистану 2010. године, Риму и граду Беверли у Енглеској 2007. године, причињена је огромна штета бројним културно-историјским објектима. Током урагана Мартин 1999. године у Француској страдале су бројна архитектонска здања и утврђења од Бретање до Алзаса. Ураган је уништио 10 000 стабала у парку пала-

² Седамдесетих година коришћен је посебан метод чишћења стубова, како би им се повратила стара боја и изглед. Ипак, такав метод се више не користи јер је њиме уклоњен оригиналан површински слој овог здања. Зато су тренутно оригинали скулптура и стубови храма Ерехтеон замењени репликама, док су оригинали смештени у музеј. Тренутно су у току истраживања ради проналажења најефикаснијег метода чишћења и реставрације.

те Версај. Оштећене су цркве у Стразбуру, Руану, Бордоу, Рамбујеу. Ураган Сенди значајно оштетио инфраструктуру острва, на којем се налази чувени Кип слободе. Срећом, споменик је преживео страховит удар урагана и није оштећен, али је острво једно време било затворено за посетиоце. Ураган Кирил је 2007. године угрозио бројне објекте у градовима широм Европе, међу којима и стари камени мост у чешком граду Писек са кога је оборιο монументални крст. Током урагана Мич 2008. године страдале су многе историјске знаменитости главног и највећег града Хондураса - Тегусигалпе. Поплављене су библиотеке, оштећен историјски центар града и уништена вредна архивска грађа.

У Лондону је након изливања реке Темзе 1953. године изграђен систем одбране од поплава по највишим стандардима. Ипак, приликом његовог пројектовања узети су у обзир подаци о кретању водостаја у претходна два века, што свакако не одговара новонасталим околностима и порасту ризика од поплава наредних деценија (Colette, *at al.*, 2009: 68). Због ризика од ових појава непосредно је угрожена 80 билиона фунти вредна имовина која лежи у равничарском подручју на обалама Темзе (Colette, *at al.*, 2009: 69). Ту се налазе и Национални поморски музеј, Лондонски торањ, опсерваторија Гринич и Вестминстерска палата, уједно седиште Британског парламента. Велику штету узроковану поплавама лета 2002. године претрпело је старо градско језгро Прага са велелепним здањима из XIV века, као што су замак Храдчани, Катедрала Светог Вида и Карлов мост на Влтави. Срећом, ови објекти саграђени су од камена и опеке који су отпорнији на влагу, у односу на дрво и сирову циглу. У супротном, штета би била много већа.

На списку најугроженијих споменика културе који су страдали у великим поплавама које су задесиле нашу земљу 2014. године били су Црква Светог Ђорђа на Опленцу, просторно културно-историјске целине у Ваљеву, Чачку, Краљеву, Обреновцу, манастир свети Никола у Шаторњи, зграде музеја у Чачку, Јагодини и Лесковцу. Поплављено је и око 220 приватних кућа у Обреновцу, које се налазе у околини улице Милоша Обилића и представљају саставни део историјско-архитектонске целине, или имају урбано-културни, односно амбијентално-културни значај. У јуну месецу 2019. године услед обилних киша и невремена које су захватиле Београд и околину потопљене су две велике просторије у сутерену књижаре Геца Кон, добра од велике важности за српску културу где се налази антикварница и приручни магацин за књиге, као и библиотека. Посебна опасност лежи у томе што су поплавом угрожени носећи стубови читаве зграде у Кнез Михаиловој у самом центру Београда.

Као последица обилних киша и брзог отапања снега или неадекватне експлоатације земљишта долази до појаве клизишта и ерозија. Овакве појаве данас су веома честе, а представљају огромну претњу и за бројна непокретна културна добра. Једно од таквих је Мачу-Пикчу свети град Инка који се налази на највишем делу источних Анда и који је од 2007. године проглашен за једно од седам светских чуда. Стонхеџ, најпознатији праисторијски споменик Енглеске, изложен је дејству ерозије. Чувеним каменим скулптурама у облику људских фигура – Моаи, које се налазе на Ускршњим острвима у Пацифику, прети абразија. Већина их је смештена на обали, па пораст нивоа мора и све јачи удари таласа лако могу да их оштете.

Континенталне плоче Земље се због промене климе и глобалног отопљавања све више ослобађају притиска ледене масе. Управо је то разлог све учесталијих земљотреса и вулканских ерупција. Познате су ерупције вулкана Везув, када је страдао антички град Помпеја, потом ерупције Стромболија у Италији, који је уз Етну једини тренутно активан вулкан у Европи, Пинатуба у Индонезији и Фуџијаме у Јапану, или пак, Попокатепетла у Мексику.

Културна добра су ипак у недавној историји далеко више страдала у земљотресима који су у стању да униште читаве градове и културно-историјске локалитете. Сеизмичка активност озбиљна је претња по стабилност културних добара, нарочито зиданих објеката. Изазива пуцање фасаде, кровова и подова, што доводи то делимичних оштећења, а често и до обрушавања читаве конструкције. Типична последица земљотреса су појаве ликвидације (течења тла), клизишта и одрона. Само током 2016. године централну Италију је погодило неколико снажних земљотреса. У августу месецу исте године потпуно је уништен градић Амастриче, када је страдало чак 300 људи. Ово насеље датира још из старе ере, а поседовало је вредне античке зграде и гробнице. У тој области је и 1997. године, током земљотреса, погинуло десетак људи и тешко је оштећен један од драгуља Умбрије, базилика Светог Фрање Асишког, са Ћотовим фрескама. Јак земљотрес је 1992. године погодио и Египат, када да је оштећено чак 150 споменика културе из доба фараона, исламских и коптских здања. На нашим просторима, Црна Гора памти катастрофалан земљотрес из 1979. године, када је 101 особа изгубила живот. Тада су страдали Улцињ, Бар, Петровац, Будва, Тиват, Котор, Рисан и Херцег Нови. Посебно су оштећени манастири, цркве, музеји, архиви, који су концентрисани углавном у најугроженијем приморском појасу. Земљотрес јачине између 7 и 8 степени Рихтерове скале је 2010. године погодио Краљево, а осетио се широм Србије. Тада су штету претрпели манастири Жича и Сопоћани.

Услед глобалног загревања и топљења леда на половима ниво мора непрестано расте. То представља велику претњу ниским приобалним пределима где живе милиони људи. Најновије студије³ показују да би у случају повећања просечне глобалне температуре за само један степен Целзијуса више од 40 места на земљи било директно угрожено могућим потапањем у наредних 2000 година. Са повећањем температуре од три степена била би у опасности једна петина светске културне баштине. У том случају би чак 136 локалитета остало испод нивоа мора. Венеција је све чешће погођена поплавама на које је локално становништво већ навикнуто. Познате су као *aqua alta* (висока вода) и изазване необично великом плимом у данима када дува јак ветар и за време обилних кишана. Ипак, то се све чешће догађа услед пораста нивоа мора.⁴ На листи

³ Једну од најскоријих истраживања обавили су Бен Марцајон са Универзитета у Инзбруку и Андреас Леверман са Института за климатска истраживања у Посдаму. Извор: Радио телевизија Србије: <<http://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2523/nauka/2391737/klimatske-promene-prete-svetskom-kulturnom-nasledju-.html>>

⁴ Решавање овог проблема предмет је различитих дебата. Италијанска влада је као крајње решење изабрала примену тзв. МОС система који представља својеврсни експериментални електромеханички модул и укључује конструкцију од 79 покретних брана. Ово треба да раздвоји лагуне од мора кад таласи нарасту метар изнад дозвољене границе. Ипак, многи сматрају да овакав систем неће успети да сачува Венецију од високих вода.

културних добара којима прети потапање су и Кип слободе, Сиднејска опера, као и Лондонски торањ, Дворана независности у Филадельфији, где је 1776. године потписана Декларација о независности и Устав САД 1787. године. Под водом би се могли наћи и стари град Дубровника, али и Мајами, Вашингтон, Амстердам, Шангај, Истамбул, као и велики део Пизе и Напуља. Посебно угрожена су и здања као Сиднејска опера, Бахаи вртови у граду Хаифа у Израелу једно од седам светских чуда, делта Нила, Споменик мира у Хирошими, археолошка налазишта у Помпеји и бројна друга знаменита места.

Стратешко-правни правци прилагођавања на климатске промене са циљем заштите непокретних културних добара

Питање утицаја климатских промена на културно наслеђе по први пут је отворено на 29. заседању *Комитета за светску културну баштину* одржаном у Дурбану у Јужноафричкој Републици 2005. године. Тада је формирана и посебна радна група стручњака са задацима да размотри природу и обим ризика, развије одговарајући стратешки оквир за помоћ појединим државама чланицама, као и да припреми извештај процене будућих утицаја климатских промена на културно наслеђе и могућностима за управљање ризицима.

Наредне године одржан је састанак експерата у седишту УНЕСКА у Паризу на којем су обављене припреме за доношење *Извештаја о процени утицаја климатских промена на културно наслеђе и управљању ризицима* (*Report on Predicting and Managing the Effects of climate change on World Heritage*), као и *Стратегије за пружање помоћи државама потписницама Конвенције о заштити светске културне и природне⁵ баштине за примену адекватних мера управљања ризицима које са собом носе климатске промене* (*Strategy to Assist States Parties to the Convention to Implement Appropriate Management Responses*) (у даљем тексту: *Стратегија о утицају климатских промена на културно наслеђе*).⁶ На 30. заседању Комитета за светску културну баштину у Вилнусу, у Литванији, јула месеца 2006. године извршена је анализа претходно припремљених докумената и позване све државе потписнице *Конвенције о заштити светске културне и природне баштине* да изврше њихову имплементацију. Практично, од свих држава је затражено да донесу одговарајуће националне стратегије како би се заштитиле универзалне вредности, интегритет и аутентичност природних и културних добара од утицаја климатских промена.

Стратегијом о утицају климатских промена на културно наслеђе дефинисано је пет циљева и мера, у складу са Хјого оквиром за деловање 2005-2015: Развој отпорности нација и заједница на катастрофе (*The Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters*). То су најпре јачање националних, регионалних и глобалних иницијатива за смањење утицаја климатских промена на културно наслеђе,

⁵ *Конвенција о заштити светске културне и природне баштине* (*World Heritage Convention*) потпина је у Паризу 23. новембра 1972. године

⁶ Оба документа доступна на сајту организације УНЕСКО: <<http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-474-1.pdf>>.

потом подстицање развоја иновација и знања у овој области, ради стварања адекватног система превенције, као и идентификовање, процена и праћења ризика од природних катастрофа, смањење таквих ризика и на крају јачања спремности да се кроз заштиту културне баштине одговори на све постојеће и будуће изазове (Jiguasu, 2015: 26-27). Након усвајања поменуте Стратегије, у граду Крајстчерч на Новом Зеланду је 2007. године представљен је и Приручник о утицају климатских промена на културно наслеђе (Policy Document on Climate Change and World Heritage). Уз то су дефинисани и критеријуми за утврђивање статуса најугроженијих природних и културних добара. Они неће искључиво служити за израду Листе најугроженије светске баштине,⁷ него и као основа за успостављање адекватних мера заштите и праћења штетних утицаја. Тренутно се на овој листи налази 53 добра природне и културне баштине која су изложена различитим ризицима у складу са одредбама Конвенције о заштити светске културне и природне баштине. Међу њима су ту и она којима прете ризици од природних непогода.

Ради промовисања значаја заштите културних добара у условима климатских промена УНЕСКО је 2008. године издао и публикацију са појединим студијама случаја о утицају екстремних временских прилика на различита природна и културна добра у свету. У њој је дат низ примера утицаја климатских промена на природно и културно наслеђе уз преглед активности и мера прилагођавања и ублажавања оваквих појава. Сви они наводе на закључак да нема јединственог одговора на идентификоване климатске ризике (Црнчевић, Целебцић, Марић, 2015: 42). Ипак, постоје одређени принципи и мере који се могу применити на подручја истих или сличних одлика. Такве активности служе „ублажавању утицаја климатских промена и прилагођавању, а базирају се на мониторингу и процени ризика, уз предузимање мера за повећање отпорности и адаптабилности заједнице“ (Црнчевић, Целебцић, Марић, 2015: 42). Поред тога, потребно је створити и адекватне базе података, ради бољег увида у потенцијалне опасности и ризике. Зато се интензивно ради на мапирању свих угрожених области и конкретних споменика културе.

УНЕСКО⁸ и његова Океонографска комисија били су присутни и током и током одржавања 21. Конференције страна потписница *Оквирне конвенције*

⁷ Према члану 11, тачка 4 *Конвенције о заштити светске културне и природне баштине* на списак добара могу бити унета само она којима прети озбиљна и конкретна опасност, као што су претња уништењем услед убрзаног пропадања, пројекти великих јавних и приватних радова, нагли урбани и туристички развој, рушење услед промена у коришћењу или поседу земљишта, дубоке промене из непознатих разлога, напуштање из било којих разлога, избијање или претња да ће избити оружани сукоби, катастрофе и катаклизме, пожари, земљотреси, клизање тла, вулканске ерупције, промене нивоа вода, поплаве и велики морски сеизмички таласи. Листа угрожених добара природне и културне баштине доступна је на сајту организације УНЕСКО: <<http://whc.unesco.org/en/danger/>>.

⁸ Поред активности организације УНЕСКО, треба поменути и рад Међународног центра за проучавање и рестаурацију културних добара (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property* - ICCROM), Међународне организације музеја и музејских професионалаца (*International Council of Museums* – *ICROM*), као и Међународне организације за очување историјских споменика и локалитета (*International Council on Monuments and Sites* - *ICOMOS*). Њихове активности доприносе, између осталог, и јачању свести о потреби праћења утицаја климатских промена на културно наслеђе и управљање ризицима од природних катастрофа.

УН о климатским променама 2015. године која је одржана у Паризу. Једна од секција скупа било је како унапредити статус културног наслеђа за наредни 6. Извештај Међународног панела за климатске промене организације УН који се припрема за 2021. годину, будући да је претходном, петом по реду из 2014. године ова тема по први пут отворена.

Заштита културног наслеђа последњих година постала је тема и светских конференција чија су основна тематика спречавање природних непогода и смањењу ризика од ових појава. Јануара 2005. године у Кобеу у Јапану одржана је Светска конференција посвећена заштити од катастрофа (*UN-WCDDR – World Conference on Disaster Reduction*). Након тога, и у склопу Међународне конференције о ризицима и природним катастрофама у Давосу, извршни секретар Међувладиног форума за сарадњу на превенцији и заштити од природних катастрофа и технолошких несрећа (*EUR-OPA Major Hazard Agreement*)⁹ организовао је пратећи панел под називом *Културно наслеђе и ризици – нека европска искуства*. Један од основних закључака оваквих скупова били су потреба за умрежавањем стручњака који се баве проучавањем утицаја климатских промена на културно наслеђе, кроз одржавање едукативних програма и обука који би омогућили да брига о културном наслеђу постане саставна компонента планова који обухватају управљање ризицима у ванредним ситуацијама (Димитријевић Марковић, Грозданић, 2011: 254).

И на нивоу Европске уније почев од осамдесетих година, у складу са остваривањем принципа одрживог развоја, културно наслеђе се сагледава у контексту ширег климатског и еколошког окружења. Разматрајући ризике изазване екстремним временским приликама, Савет Европе је усвојио *Препоруку бр. Р (88) 5 о контроли физичког погоршања архитектонског наслеђа убрзаног загађењем*.¹⁰ Овим Документом утврђене су организационе и програмске мере за истраживање процеса деградације и заштите материјала изложеног дејству различитих временских прилика и загађења. Проблеми деградације непокретног културног наслеђа поново су разматрани деценију касније. Овог пута нису узете у обзир искључиво штетне последице по архитектонско наслеђе, већ је културно наслеђе посматрано далеко шире и целовитије. Захваљујући *Препоруци бр. Р (97) 2 о одрживој бризи за културно наслеђе према физичком погоршању услед загађења и других сличних фактора*,¹¹ по први пут је уведен концепт управљања ризицима, ради елиминисања и умањења неповољних климатских утицаја.

У *Студији Европског парламента* из 2007. године посвећеној заштити културног наслеђа у условима природних непогода дефинисано је неколико

⁹*EUR-OPA Major Hazard Agreement* представља платформу (створену на основу *Резолуције бр. 87/2* Комитета министара Савета Европе) која поред истраживања, размене информација и техничког дијалога, подстиче развој и јачање правних и институционалних оквира држава чланица за одговор на велике катастрофе. Више о овом Споразуму на:

<<http://www.coe.int/en/web/europarisks/about-us>>.

¹⁰*Recommendation no. R (88) 5 of the Committee of Ministers to member states on control of physical deterioration of the architectural heritage accelerated by pollution.*

¹¹*Recommendation no. R (97) 2 of the Committee of Ministers to member states on sustained care of the cultural heritage against physical deterioration due to pollution and other similar factors.*

основних циљева Уније, ради ублажавања негативних утицаја природних појава. Тако ће се у наредним годинама вршити стални надзор и праћење стања културних добара, радити на унапређењу система планирања и коришћења земљишта, јачати свест о значају заштите културног наслеђа од последица климатских промена, уз организовање обука и радионица из ове области. Поред тога, као циљ постављено је и афирмисање сарадње између држава, размена информација, учење на добрим примерима из досадашње праксе, формирање интернационалних тимова ради лакше доступности европским фондовима из којих би се финансирани пројекти¹² и програми намењени адаптацији. Оно што на чему се посебно ради јесте мапирање потенцијалних природних опасности по културно наслеђе, дигитализација података о културном наслеђу и потенцијалним ризицима, уз укључивање ових питања у систем одбране од природних катастрофа.

До данас државе чланице ЕУ су донеле бројне смернице и националне акционе планове намењене одбрани од екстремних природних догађаја или људских поступака. Ипак, њима најчешће није обухваћено културно наслеђе. Такође потребно је и да се у све националне стратегије прилагођавања на климатске промене уврсте и питање заштите споменика културе, као што су то урађено у Француској и Италији (Sesana, *et. al*, 2018: 8). Различите карактеристике елементарних непогода захтевају специфичне реакције, мере заштите, уз адекватне кадровске капацитете и инфраструктуру. Предузете мере треба да се ослањају на добру праксу и искуства појединих неевропских земаља, пре свега, Америке, Јапана и Тајвана. Међу европским земљама најбољи систем превентивних мера заштите културног наслеђа од природних катастрофа има Швајцарска који укључује детаљно мапирање са приказом и описом свих културних добара у урбаним и руралним срединама.

Стање у области заштите културног наслеђа у Србији у великој мери је још увек неусаглашено са међународним и европским стандардима. У овој области, самим тим, основни принципи и мере заштите не одговарају савременим изазовима, међу којима су свакако и климатске промене. Важећи *Закон о културним добрима*¹³ донет је пре више од 20 година. Поред потребе за доношењем новог закона, неопходно је посебно регулисати и питања која се односе на непокретно културно наслеђе, музејско-уметничко-историјска дела, архивску, кинотечку грађу, као и на нематеријално културно наслеђе. Уз све ово очекује нас и усвајање посебне стратегије очувања, заштите и одрживог коришћења културног наслеђа.

Важећи закони који се односе на планирање и изградњу такође морају бити у складу са новодонетим прописима из области заштите културног наслеђа. У најновијем Извештају Евроске комисије оцењено је да је Србија у периоду од маја 2018. до истог месеца 2019. године оставрила ограничен напре-

¹² Више о реализованим европским пројектима из ове области видети: Tamara Gajinov, Zoltan Vig (2017): *Protection of Immovable Cultural Heritage Properties in Terms of Climate Change: Legal and Strategic Framework of Adaptation*, стр. 45-47

¹³ *Закон о културним добрима* (Службени гласник Републике Србије, бр. 71/1994, 52/2011-др. закони и 99/2011-др. закон).

дак када су у питању адаптација на климатске промене. Још увек чека на усвајање закона о климатским променама, као и на стратегију прилагођавања са националним акционим планом који би била усклађена са европским оквиrom за климатску и енергетску политику до 2030. године. Када је у питању борба против екстремних временских услова значајан корак начињен је појединим мерама које су предвиђене новим *Законом о смањењу ризика од катастрофа и управљању у ванредним ситуацијама*¹⁴. Тако је као обавеза предвиђена је израда процене ризика од катастрофа¹⁵ којим се идентификују врста, карактер и порекло појединих ризика, степен угрожености, фактори који их узрокују или увећавају степен могуће опасности, последице које могу наступити по живот и здравље људи, животну средину, материјална и културна добра, потом израда планова смањења ризика од катастрофа на националном, регионалном и локалном нивоу, као и планова заштите и спасавања. Поменутиm Прописом предвиђено је и доношење Стратегије, акционог плана као и о смањењу ризика од катастрофа и управљању у ванредним ситуацијама на нивоу републике, као и посебне националне платформе. Генерално, сва ова решења требало би да помогну јачању интерне координације и капацитета за спречавање катастрофа у циљу заштите и спасавања људи, материјалних и културних добара, уз посебан акценат на превентивним мерама заштите, где се према оцени стручне јавности, и највише заказало у време великих поплава у Србији 2014. године.

Будућност заштите непокретног културног наслеђа и урбаних средина у условима климатских промена

Заштита непокретног културног наслеђа од последица климатских промена захтева савремен и свеобухватан приступ уз адекватно деловање на националном, регионалном и глобалном нивоу.

У оквиру Европске уније потребно је додатно оснажити систем реаговања у ванредним ситуацијама. Уз то, будуће политике адаптације држава чланица, потребно је да дају већи простор питањима заштите културних добара у случају елементарних непогода. Када је реч о Србији, недостатак финансијских средстава у значајној мери утиче на одрживо управљање културним вредностима, па би у овој област не само код нас, него и шире, требало радити на подстицању развоја приватно-јавног партнерства чиме би се значајно смањили трошкови. Тако се установе и организације из области културе подстичу на тржишно понашање и креирање атрактивних програме са добрим бизнис

¹⁴ *Закона о смањењу ризика од катастрофа и управљању у ванредним ситуацијама (Службени гласник Републике Србије, бр. 87/2018.)*.

¹⁵ Процену ризика од катастрофа израђују и доносе Република Србија, аутономна покрајина, јединице локалне самоуправе, субјекти од посебног значаја за заштиту и спасавање, изузев савеза, клубова и удружења; привредна друштва, здравствене установе изузев апотека; предшколске и школске установе и факултети за све објекте у којима бораве деца, односно објекте у којима се одвија настава; установе социјалне заштите за објекте у којима бораве корисници.

планом. С друге стране, правна и физичка лица се мотивишу да помогну овакве програме и улажу у културу (Vukanović, 2011: 31).

Иницијатива за истраживања о утицају климатских промена на културно наслеђе потекла је из Велике Британије, да би се интересовање за ова питања проширило и у друге земље Европе. Пројекат *Нојева барка (Noah's Ark)*¹⁶ који уједно представља и први значајнији истраживачки подухват из ове области дао је значајне резултате и прогнозе о утицају климатских фактора и загађења на историјске материјале и конструкције у Европи. Истраживање је такође помогло у побољшању праксе, кроз развој и коришћење компјутерских модела у испитивању утицаја топлоте и влаге на историјске грађевине. Поред овог, финансирани су и други пројекти усмерени на разумевање утицаја климатских промена на културну баштину. Они обједињују захтевна научна истраживања, знања у области кризног менаџмента, тренинге и обуке, политичке иницијативе, али и потребу за одговорним понашањем сваког појединца које побољшавају адаптабилне способности читавог друштва. Све одлуке и мере које се предузимају у циљу ублажавања ефеката климатских промена, зависе, како од знања из области друштвених наука и уметности, тако и од доброг познавања технолошких достигнућа и инжењеринга. Уз то, мере заштите увек укључују и одређена практична, занатска знања и вештине, док су правне науке увек ту да трасиране правце деловања уобличи у адекватан регулаторни оквир деловања. Само овакав интересекторски приступ уз остваривање међународне сарадње, размене стручњака и учење на добрим примерима из досадашње праксе омогућава постизање значајнијих резултата у процесу адаптације и заштите непокретног културног наслеђа.

Литература:

1. Buchanan, Kelly (2015): *New Zealand: „Climate Change Refugee“ Case Overview*, The Law Library of Congress, Global Legal Research Center
2. Colette, Augustin, *at al.* (2009), *Case Studies on Climate Change and World Heritage*, UNESCO World Heritage Centre, Paris
3. Gajinov, Tamara, Vig, Zoltan (2017): *Protection of Immovable Cultural Heritage Properties in Terms of Climate Change: Legal and Strategic Framework of Adaptation*, Europa Law Publishing, Groningen
4. Jigyasu, Rohit (2015): *Challenges and Opportunities for Disaster Risk Management of Cultural Heritage against Floods*, ICOMOS – *Hefte des Deutschen Nationalkomitees*, br. 60/2015.
5. Marojević, Ivo (2001): *Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine*, *Socijalna ekologija*, Zagreb, br. 4/2001.
6. Nishiyama, Yoichi (2004): *Effects of Air Pollution on Cultural Properties: The Measuring of Air Pollution and the Protection of Cultural Properties in the Historic City of Nara, Japan*: <<http://www.nara.accu.or.jp/elearning/2004/pollution.pdf>>
7. Sesana, Elena, *at al.* (2018): *Adapting Cultural Heritage to Climate Change Risks: Perspectives of Cultural Heritage Experts in Europe*, *Geosciences*, 8 (8)/2018.

¹⁶ Више о овом пројекту: Tamara Gajinov, Zoltan Vig : *op.cit*; 119-120.

8. Simurdić, Milan (ur.) (2010): *Četvrti izveštaj o procenama IPCC: Klimatske promene 2007: Sažeti izveštaj* u: Klimatske promene, studije i analize, Evropski pokret u Srbiji, Beograd
9. Vilus, Jelena (2007): *Pravna zaštita kulturnih dobara*, Evropski centar za mir i razvoj Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, Beograd.
10. Vukanović, Maša (2011): *Pogled na kulturu, Zakoni i praske u Srbiji i pet država članica Evropske unije*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd
11. Antonijević, V. Snežana (2013): *Mogućnosti unapređenja zaštite i očuvanja srpske nacionalne baštine prostora Metohije na početku 21. veka*, Doktorska disertacija odbranjena na Fakultetu za bezbednost Univerziteta u Beogradu
12. Dimitrijević Marković, Svetlana, Grozdanić, Milica (2011), *Upoznavanje sa strategijom upravljanja rizicima po kulturno nasleđe u slučaju katastrofa*, *Nasleđe*, br. 12/2011.
13. Crnčević, Tijana, Dželebdžić, Omiljena, Marić, Igor, *Klimatske promene i zaštita - novija iskustva u planiranju područja kulturnog i prirodnog nasleđa*, *Arhitektura i urbanizam*, br. 40/2015.

IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE PROPERTIES AND CLIMATE CHANGE - LEGAL AND STRATEGISTS POINTS OF ADAPTATION

Summary: Nowadays, cultural assets are exposed to wide range of dangers. Natural impacts are important category of threats in the era of climate change. Although generally natural disasters cannot be controlled or avoided, there are certain measures that can reduce the vulnerability of cultural sites. The development of science and new technologies allows new ways to effectively protection and intervene with materials and structures. In recent decades, preventative protection has increased in importance.

The conducted study indicates the complexity and topicality of the questions of protecting immovable cultural heritage in terms of climate change, still insufficiently recognized in legal and strategic documents adopted at national, supranational and international levels. Hence, the author's aim was to draw the attention promote the importance of safeguarding cultural heritage and their horizontal integration with the areas of environmental protection, spatial planning and risk management issues in emergency situations. This still an under-researched field requires mobilization of different-profiles experts, demanding multidisciplinary research that could be carried out mainly through major international projects, learning from good practice examples, mapping all vulnerable areas and specific cultural monuments, as well as numerous of other activities with the aim to achieve the best possible results in adaptation. In the process of harmonization with EU legislation, Serbia has to take more significant efforts in the area of climate and energy policy with the aim to support sustainable management of immovable cultural assets and adequate protection against frequent natural disasters.

Key words: Immovable cultural heritage properties, climate change, cultural heritage protection, natural disasters, UNESCO, European Union, Serbia, adaptation strategy